

УДК: 340.13

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.87.1.2>

СПІВВІДНОШЕННЯ СИСТЕМНОСТІ ТА ФОРМАЛЬНОЇ ВИЗНАЧЕНОСТІ ЯК ВЛАСТИВОСТЕЙ ПРАВА В КОНТЕКСТІ ФОРМАЛІЗАЦІЇ НОРМ ПРАВА

Адаскалиця К.К.,
аспірант юридичного факультету
Університету «КРОК»,
адвокат Національної Асоціації Адвокатів України
ORCID: 0000-0003-2716-9343
e-mail: AdaskalytsiaKK@krok.edu.ua

Адаскалиця К.К. Співвідношення системності та формальної визначеності як властивостей права в контексті формалізації норм права.

У статті досліджується співвідношення системності та формальної визначеності як властивостей права в контексті формалізації норм права. Зокрема, увага зосереджена на юридичному підході до формалізації, у межах якого вона розглядається як складова юридичної техніки. Формалізація в цьому значенні визначається як сукупність правил, спрямованих на наділення позитивного права ознаками формальної визначеності, що забезпечує його властивостями правової визначеності, системності та ефективності. Автор підкреслює, що категорії формальна визначеність та правова визначеність є відмінними між собою, та обґрунтовує цю позицію. Автор зазначає, що формальна визначеність є загальною категорією, що охоплює правову визначеність, системність та ефективність як властивості права, та співвідносить їх у взаємозв'язку цілого і його частин.

В роботі детально аналізується зв'язок між системністю права та його колізійністю, підкреслюється важливість дотримання правил юридичної техніки для мінімізації колізій та підвищення рівня якості законодавства. Розглянуто конкретні приклади недотримання правил формалізації норм Цивільного процесуального кодексу України, чим ілюструється актуальність досліджуваної тематики. Наведені приклади демонструють, як невідповідність нормативно-правовим актам вищої юридичної сили, неузгодженість між нормами рівної юридичної сили та відсутність термінологічної єдності можуть негативно впливати на правове регулювання.

Дослідження доводить, що системність як властивість права забезпечується дотриманням відповідних правил формалізації. Ці правила сприяють зниженню ризику виникнення колізій, полегшенню правозастосування та підвищенню ефективності правового регулювання. Автор наголошує, що юридична техніка формалізації є ефективним методологічним інструментом, який потребує подальшого вивчення та вдосконалення. Це дозволить підвищити якість позитивного права і загальний рівень правового клімату.

Ключові слова. Системність, формальна визначеність, правова визначеність, формалізація, норма права, юридична техніка, Конституція України, цивільний процес.

Adaskalytsia K.K. Correlation between systematicity and formal definiteness as properties of law in the context of the formalization of legal norms.

The article examines the correlation between systematicity and formal definiteness as properties of law in the context of the formalization of legal norms. In particular, attention is focused on the legal approach to formalization, within which it is considered a component of legal technique. Formalization in this sense is defined as a set of rules aimed at endowing positive law with the features of formal definiteness, ensuring its properties of legal certainty, systematicity, and efficiency. The author emphasizes that the categories of formal definiteness and legal certainty are distinct and substantiates this position. The author states that formal definiteness is a general category encompassing legal certainty, systematicity, and efficiency as properties of law, and correlates them as a whole and its parts.

The paper provides a detailed analysis of the relationship between the systematicity of law and its collision nature, highlighting the importance of adhering to legal technique rules to minimize collisions and improve the quality of legislation. Specific examples of non-compliance with the rules of formalizing norms in the Civil Procedure Code of Ukraine are examined, illustrating the relevance of the studied topic. The presented examples demonstrate how the inconsistency of legal acts with higher legal force, the lack of coherence between norms of equal legal force, and the absence of terminological unity can negatively affect legislative effectiveness.

The study concludes that systematicity as a property of law is ensured by compliance with the relevant rules of formalization. These rules contribute to reducing the risk of collisions, facilitating the application of the law, and enhancing the efficiency of legal regulation. The author emphasizes that the legal technique of formalization is an effective methodological tool that requires further study and improvement. This will improve the quality of legal acts and the overall state of the legal environment.

Key words. Systematic approach, formal definiteness, legal certainty, formalization, legal norm, legal technique, Constitution of Ukraine, civil procedure.

Постановка проблеми. Питання системності та формальної визначеності як властивостей права вже тривалий час перебувають у центрі уваги вітчизняних дослідників. Ці властивості розглядаються з різних позицій, зокрема через їхній вплив на стабільність правової системи, передбачуваність правозастосування та ефективність регулювання суспільних відносин. Водночас, у науковій літературі відсутній комплексний підхід до їхнього зіставлення саме у контексті формалізації норм права. У цьому дослідженні пропонується авторський погляд на зазначені властивості права, який дозволяє по-новому осмислити їхню взаємодію та практичне значення.

Як буде показано в ході аналізу, такий підхід відкриває нові дослідницькі горизонти. По-перше, на конкретних прикладах буде продемонстровано, чому формальна визначеність є категорією, відмінною від правової визначеності, особливо якщо розглядати їх як властивості права. По-друге, буде доведено, що системність частково забезпечується на рівні формалізації норм права, а частково – на рівні формалізації нормативно-правових актів. По-третє, обґрунтовується, що системність та формальна визначеність пов'язані між собою не як рівнозначні категорії, а як частина і ціле. По-четверте, на прикладі невідомого дотримання правил формалізації норм права буде проілюстровано, яким чином їх порушення впливає на забезпечення позитивного права якостями правової визначеності, системності та ефективності.

Зокрема, питання системності буде розкрито через аналіз правил формалізації норм права, які забезпечують наділення позитивного права відповідними якісними характеристиками, особливо у контексті такого явища, як колізійність. Оскільки у колізіях можуть перебувати лише норми права, а не нормативно-правові акти чи правові системи загалом, колізійність є властивістю права, яку доцільно аналізувати виключно на рівні формалізації норм права. Саме цей підхід буде реалізований у даному дослідженні. Таким чином, запропонований підхід дозволяє глибше та точніше розкрити проблему, сприяючи розвитку теоретичних засад юридичної техніки та вдосконаленню нормотворчої діяльності.

Стан опрацювання проблематики. Проблема співвідношення системності та формальної визначеності як властивостей права, а також питання формалізації норм права вже частково висвітлювалися у наукових працях вітчизняних науковців. Дослідження окремих аспектів цієї проблематики проводилися такими вченими, як С.В. Бобровник, Т.О. Дідич, Є.О. Романюк, В. Кравчук, І. Биля, О.В. Цельєв, В. Панкратова, Л.І. Заморська, Л.М. Добробог, Б.Д. Бондаренко та ін.

Попри вагомій науковій напрацюванні у цій сфері, відсутнє комплексне дослідження, яке б об'єднувало аналіз системності та формальної визначеності, як властивостей права, у контексті формалізації норм права. Саме таким чином ми розглянемо цю проблему у даному дослідженні, що дозволяє доповнити існуючі наукові підходи та запропонувати більш цілісне розуміння особливостей формалізації правових норм.

Мета дослідження: визначити взаємозв'язок системності та формальної визначеності як властивостей права, дослідити вплив правил юридичної техніки формалізації норм права на забезпечення позитивного права цими якостями. На прикладі норм Цивільного процесуального кодексу України розглянути випадки невідомого дотримання відповідних правил формалізації норм права.

Виклад основного матеріалу. Системність та формальна визначеність як властивості права, а також їхні взаємозв'язки, отримали широку увагу у вітчизняній та зарубіжній науковій літерату-

рі. Особливість цього дослідження полягає у розгляді порушеного питання з точки зору проблем формалізації норм права. Оскільки термін «формалізація» може тлумачитися з різних підходів (юридичного, технічного, квалітологічного) [1], ми уточнюємо, що в рамках цього дослідження нами розуміється юридичний підхід. В контексті цього підходу формалізація розглядається як складова юридичної техніки та містить сукупність правил (вимог), спрямованих на надання формального вираження правовим нормам і актам.

Варто також зазначити, що правила юридичної техніки формалізації можуть розглядатися на різних рівнях організації: на рівні нормативно-правових актів (НПА) та на рівні норм права. Залежно від рівня вони орієнтовані на вирішення різних завдань, тому відрізняються за змістом. У нашому дослідженні увага зосереджена на правилах юридичної техніки формалізації на рівні норм права [1].

Системність як властивість права тісно пов'язана з таким правовим явищем, як колізійність. З курсу теорії права відомо, що норми права можуть бути суперечливими між собою через різні обставини. С.П. Погребняк та С.В. Прийма з цього приводу зазначають наступне: *“Колізійність є однією із закономірностей права, його природним дефектом, оскільки неможливо побудувати систему права, у якій би не було колізій, [...] Разом з тим, небезпечність юридичних колізій полягає в тому, що вони перешкоджають ефективному регулюванню суспільних відносин, досягненню стану законності та правопорядку, формуванню довіри до права, гарантуванню прав людини. Вони ускладнюють процес провадження різних видів юридичної діяльності та загалом обтяжують процес реалізації права”* [2, с. 391]. Ми погоджуємось з наведеною цитатою оскільки вважаємо, що вона вірно розкриває порушене питання.

Доповнимо також і думкою вираженою С. Погребняк в іншій праці. Автор зазначає, що *“Колізії в законодавстві — це відносини, що виникають тільки між нормами права, закріпленими в законодавстві. [...] Вважається, що ні закони, ні нормативні акти, ні законодавство в цілому, ні, тим більше, правові системи не можуть перебувати у колізії між собою. Застосуванню підлягає не закон або нормативний акт, не правова система, а конкретна норма права, що міститься у законодавчому акті.”* З цією позицією автора ми повністю погоджуємось, і в цьому ключі підкреслюємо, що обрана нами площина здійснення дослідження стосується юридичної техніки формалізації саме на рівні норм права, що відповідає досліджуваній проблематиці. [3. с. 29]

Способами вирішення колізій у законодавстві розглядаються усунення та подолання шляхом застосування відповідних засобів: усунення колізій – нормотворчість, кодифікація, визнання нормативних актів неконституційними або неправомірними у судовому порядку; подолання колізій – колізійні правила, колізійні норми, тлумачення норм права. [2, с. 397–406].

У цьому контексті варто звернути увагу на те, що системність як властивість права сприяє зменшенню кількості випадків правових колізій, а також зменшенню їх глибини, якщо вони все ж трапляються.

Для ілюстрації практичної цінності забезпечення якостей системності в позитивному праві звернімо увагу на позитивні результати, досягненню яких вона сприяє. Оскільки позитивне право реалізується через його свідоме тлумачення людиною, на цій стадії можуть виникати помилки тлумачення. Тому допустимо стверджувати, що високий рівень системності права здатний запобігати таким помилкам, полегшуючи визначення регулятивного змісту позитивного права та його відтворення у свідомості людини як певної бажаної або небажаної моделі поведінки.

З точки зору формальної логіки, правова оцінка кожної окремої ситуації потребує виконання низки розрахунків. У цих розрахунках кожна правова норма виступає в ролі певної функції загального рівняння, яким є законодавство як система позитивного права в цілому. Колізії в цьому контексті є побідними до змінних або перешкод, які ускладнюють обчислення.

Також слід зауважити, що пересічний учасник правовідносин не завжди обізнаний з усіма тонкощами таких розрахунків. Для їх розуміння необхідний рівень компетентності в галузі права, який перевищує той, що забезпечується загальною середньою освітою або неюридичною профільною підготовкою. Це створює додаткові труднощі в юридичній практиці, зокрема під час спроб аналізу та застосування правових норм особами, які не є фахівцями у галузі права. Такі труднощі подекуди не співвимірні меті конкретних актів взаємодії суб'єктів права в межах врегульованих суспільних відносин, що доволі часто призводять до рішення не керуватись чинним законодавством при виборі своєї моделі поведінки, а керуватись інтуїцією, вихованням та власними уявленнями про належну поведінку.

До основних об'єктивних перешкод визначення регулятивного змісту позитивного права суб'єктами такого права можна віднести: (а) низький рівень обізнаності щодо чинного законодавства; (б) недостатній, для розуміння загальних принципів функціонування правової системи, рівень правової освіти; (в) обмежений доступ до необхідної інформації; (г) стислі часові рамки для пошуку та аналізу даних; (д) неухважність та технічні помилки.

Зазначене підкреслює необхідність підвищення якості позитивного права, посилення показників його системності та доступності з метою мінімізації впливу зазначених перешкод.

В свою чергу якщо позитивне право відповідає високому рівню системності, воно знижує ризик того, що через зазначені перешкоди норми будуть витлумачені та застосовані невірно. Крім того, це й скорочує фактичний обсяг часу, необхідного для тлумачення, що у випадку норм процесуального права має додаткову перевагу – підвищення показників доступу до правосуддя.

Отже, ефективність права в значній мірі залежить від здатності суб'єктів права правильно інтерпретувати регулятивний зміст норм, які застосовуються до певних випадків регулювання суспільних відносин. Однак перешкоди у визначенні регулятивного змісту позитивного права, зокрема колізії норм, ускладнюють правозастосування. У таких ситуаціях можна з високою ймовірністю стверджувати, що збільшення кількості перешкод тлумачення права у вигляді колізій є обернено пропорційним кількості випадків коректного тлумачення, що зумовлено необхідністю подолання зазначених перешкод.

Іноді рівень системності права настільки низький, що для визначення регулятивного змісту суб'єкту права недостатньо лише ознайомлення з певною сукупністю правових норм, і виникає потреба у зверненні за правовою допомогою. У таких випадках проблема забезпечення якостями системності позитивного права може також створювати проблеми в забезпеченні його якостями правової визначеності.

В цьому контексті звернімо увагу на позицію Європейського суду з прав людини, який визначив загальне правило щодо рівня правової визначеності, якому має відповідати позитивне право. У справі *Steel and others v. the United Kingdom* ЄСПЛ зазначив: *“Конвенція вимагає, щоб усе право, чи то писане, чи неписане, було достатньо чітким, щоб дозволити громадянину, за належною порадою, передбачати певні наслідки певних дій”* [4, § 54].

Тож ми бачимо, що, на думку ЄСПЛ, вимога правової визначеності вважатиметься дотриманою при формалізації права, якщо “належа порада” здатна внести визначеність у розуміння суб'єктом права можливих наслідків своїх дій. В цьому контексті також ми можемо примітити і те, що системність та визначеність як властивості права є тісно взаємопов'язані. Як зазначалося раніше, системність протидіє такому негативному явищу, як колізійність. Остання ж є перешкодою у визначенні регулятивного змісту позитивного права, що, як було зазначено, є необхідною умовою для забезпечення стандартів правової визначеності. Проте в цій ситуації виникає цілком слушне питання: як має діяти суб'єкт права у випадках, коли за наслідками звернення за правовою допомогою визначеність щодо можливих наслідків його дій не буде досягнута, наприклад, у ситуації, коли навіть фахівці у галузі права не можуть дійти єдиного тлумачення певної норми?

Подібні ситуації доволі часто обговорюються в науковій літературі. Як приклад можна розглянути положення ст. 170 ЦПК. О.І. Угриновська звертає увагу на протилежність поглядів О. Нешпа та Є. Фурси щодо порядку оскарження судового наказу. Зокрема, авторка зазначає, що ці дослідники мають різні думки щодо того, чи не є передбачений у ЦПК порядок перегляду судового наказу порушенням принципів інстанційності та незмінності судового рішення. [5, с. 369]

У контексті юридичної техніки формалізації норм права можна стверджувати, що системність як властивість права забезпечується дотриманням таких правил юридичної техніки формалізації: (1) відповідність актам вищої юридичної сили; (2) узгодженість з актами рівної юридичної сили; (3) термінологічна єдність. Дотримання цих правил, з одного боку, зменшує кількість випадків, коли виникає потреба у вирішенні колізій, а з іншого – знижує ризик хибного правозастосування.

Очевидно, що подолання правових колізій певною мірою зменшує шкоду, завдану ефективності правового регулювання недостатньою системністю позитивного права. Проте дотримання правил юридичної техніки формалізації запобігає виникненню колізій на більш ранніх стадіях, що є пріоритетним з точки зору ефективності. Адже якість самого законодавства буде вищою, якщо випадки, коли виникає необхідність звертатися до згаданих засобів, будуть мінімізовані.

Стосовно категорій “формальна визначеність” та “правова визначеність” слід внести певне уточнення, адже ми розрізняємо ці дві категорії. Формальну визначеність ми розуміємо як “су-

купність характеристик норм і правових актів, що відображають їхню відповідність правилам юридичної техніки формалізації”. У цьому значенні формальна визначеність є синонімом терміну “формалізація” з позицій квалітологічного підходу [1].

Правову визначеність, у свою чергу, ми визначаємо як “властивість права, яка полягає у передбачуваності (визначеності) правових наслідків за умови належного тлумачення правових норм”. Уточнення щодо належного тлумачення обґрунтоване аналізом позиції ЄСПЛ вище.

З огляду на тематику нашого дослідження, саме такі визначення цих категорій, на нашу думку, є найбільш слушними.

Продовжимо глибшим аналізом системності як властивості права.

Великий тлумачний словник сучасної української мови визначає систему як *“Порядок, зумовлений правильним, планомірним розташуванням і взаємним зв'язком частин чого-небудь.”* [6, с. 1320].

Щодо системності також варто відзначити, що Конституційний суд України у справі “про тлумачення терміну “законодавство”” (за конституційним зверненням Київської міської ради професійних спілок щодо офіційного тлумачення ч. 3 ст. 21 Кодексу законів про працю України”) зазначає, що *“термін “законодавство” досить широко використовується у правовій системі в основному у значенні як сукупності законів та інших нормативно-правових актів, які регламентують ту чи іншу сферу суспільних відносин і є джерелами певної галузі права.”* [7, аб. 3 ч. 3].

В свою чергу, Юридична енциклопедія визначає “законодавство” в широкому та вузькому значеннях. У вузькому як *“система нормат. актів, якими регулюються сусп. відносини.”* У широкому як *“система законів та ін. нормативних актів, що приймаються ВР України та вищими органами викон. влади, — постанови ВР, укази Президента України, постанови і декрети Кабінету Міністрів України.”* [8].

З огляду на вище окреслене, ми пропонуємо визначити системність як **властивість позитивного права, що полягає в його цілісності, внутрішній узгодженості та структурній організованості**. Внутрішня узгодженість забезпечується дотриманням відповідних правил юридичної техніки формалізації на рівні норм права, тоді як структурна організованість – на рівні формалізації нормативно-правових актів. Цілісність же, у свою чергу, частково забезпечується на кожному з відповідних рівнів.

Отже, ми відрізняємо формальну визначеність від правової визначеності. Цей аспект є вагомим у контексті нашого дослідження, оскільки ми вважаємо, що формалізація як діяльність спрямована на наділення позитивного права якостями формальної визначеності, яка охоплює якості: правової визначеності, системності та ефективності.

Тому, співвідносячи системність та формальну визначеність як властивості права, ми фактично порівнюємо загальну діалектичну категорію (формальна визначеність) із її частиною (системність).

Таким чином всі властивості права які охоплюються поняттям “формальна визначеність” (правова визначеність, системність та ефективність) забезпечуються дотриманням відповідних правил юридичної техніки формалізації. Що стосується системності, то на рівні формалізації норм права вона виражається переважно у якостях внутрішньої узгодженості та частково цілісності позитивного права. Тому правила формалізації які забезпечують наділення позитивного права якостями системності на рівні норм права можна визначити наступним чином: (1.) **правило відповідності** (нормативно правовим актам вищої юридичної сили); (2.) **правило узгодженості** (з нормативно правовими актами рівної юридичної сили); (3.) **правило термінологічної єдності**.

Кожне з цих правил, звісно, сприяє не лише системності як властивості права, але й правовій визначеності та ефективності. Це було проілюстровано прикладом вище із цитатою позиції ЄСПЛ. Проте саме завдяки цим правилам системність отримує найбільш суттєве вираження.

У будь-якому випадку законодавство розглядається як певна система. Тож, у продовження, ми проілюструємо, що елементи цієї системи мають два основних способи взаємодії: відносини субординації та відносини координації.

Правило відповідності актам вищої юридичної сили, як складова юридичної техніки формалізації норм права, пов'язується з відносинами субординації. Тоді як правило узгодженості з актами рівної юридичної сили — з відносинами координації. Зазначене знаходить своє відображення в наступному.

Відповідно до ст. 8 Конституції України вона має найвищу юридичну силу, а всі закони та інші нормативно-правові акти приймають на її основі і мають відповідати їй [9]. В свою чергу, відповідно до ст. 9 Конституції України чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України [9]. Відповідно ж до ч. 8 ст. 10, ч. 2 ст. 3 ЦПК у разі невідповідності правового акта міжнародному договору, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України, суд застосовує міжнародний договір України [10].

Проте відповідно до ч. 6 ст. 10 ЦПК якщо суд доходить висновку, що закон чи інший правовий акт суперечить Конституції України, суд не застосовує такий закон чи інший правовий акт, а застосовує норми Конституції України як норми прямої дії [10].

Отже ми бачимо що законодавство України має свою вертикальну ієрархію в якій Конституція України має вищу юридичну силу, а міжнародні договори мають силу вище ніж закони України проте не переважають Конституцію.

Стосовно ж відносин координації, що мають місце між нормами нормативно-правових актів рівної юридичної сили, тобто в горизонтальній площині, вони також мають свої особливості взаємодії, які варто враховувати при визначенні правил формалізації норм права.

Далі розглянемо деякі приклади, на наш погляд, невіддалено дотримання окреслених правил формалізації норм права при формалізації норм Цивільного процесуального кодексу України.

1. Правило **відповідності (нормативно-правовим актам вищої юридичної сили)**.

Приклад 1. Деякі положення ЦПК вже були визнані неконституційними Конституційним Судом України. Так, наприклад п. 1 ч. 5, ч. 7 ст. 454 Цивільного процесуального кодексу України, які поки ще є чинними, проте втратять чинність через три місяці з дня припинення чи скасування воєнного стану. [11]

У даній справі Конституційний Суд констатував невідповідність Конституції України окремих положень законодавства, оскільки вони призвели до зменшення можливостей доступу до правосуддя. Це, своєю чергою, обмежило гарантоване ст. 55 Конституції право на судовий захист. Таке рішення законодавця, на думку Конституційного Суду, суперечить конституційній забороні звуження обсягу та змісту вже існуючих прав і свобод при прийнятті нових або зміні чинних законів (ч. 3.ст. 22 Конституції України) [11; 9].

Описана ситуація трапилась внаслідок прийняття Закону № 2147-VIII [12], який вніс зміни до ЦПК, згідно яких, особи, що виступають сторонами або третіми особами у справах, розглянутих третейськими судами, втратили можливість звернутися до суду з клопотанням про поновлення строку подання заяви про скасування рішення третейського суду, якщо таку заяву було подано з пропуском встановленого Кодексом терміну. До запровадження змін вказаним Законом Кодекс надавав їм таке право.

Приклад 2 стосується ст. 9 ЦПК присвяченої питанню мови цивільного судочинства. Н.Ю. Голубева, аналізуючи статтю 9 ЦПК, вказує на її розбіжності з міжнародними зобов'язаннями України. Зокрема, вона зазначає, що в цій статті не повністю відображено положення Європейської хартії регіональних мов або мов меншин, яку ратифікувала Україна. [13]

Ратифікувавши Європейську хартію регіональних мов або мов меншин, Верховна Рада України надала згоду на частину передбачених в ній зобов'язань (не всі зобов'язання). Згідно п. 6 ч. 4 ЗУ "Про ратифікацію Європейської хартії регіональних мов або мов меншин"[14] стосовно кожної мови, на яку відповідно до статті 2 цього Закону (білоруської, болгарської, гагаузької, грецької, єврейської, кримськотатарської, молдавської, німецької, польської, російської, румунської, словацької, угорської) поширюються положення Хартії [15], застосовуються підп. б (iii) та п. 2 ст. 9. Аналізуючи відповідні положення автор доходить висновку, що у випадку, якщо суд вважатиме за необхідне залучення перекладача, то це має бути за рахунок держави. Тоді як в коментованій статті це не було відображено, що має наслідком відповідну судову практику навіть на рівні КС ВС (суд залишив без руху касаційну скаргу, через те, що вона була викладена російською мовою [16]), незважаючи на те, що згідно ч. 8 ст. 10 ЦПК положення міжнародного договору мають перевагу над положеннями національного правового акта.

2. Правило **узгодженості (з нормативно-правовими актами рівної юридичної сили)**.

Приклад 1 стосується внутрішньої узгодженості ЦПК. Відповідно до п. 4 ч. 1 ст. 258, ч. 1 ст. 160 ЦПК судовий наказ є формою судового рішення. Відповідно до ч. 3 ст. 167 ЦПК судовий наказ оскарженню в апеляційному порядку не підлягає, проте може бути скасований у порядку, передба-

ченому цим розділом. П. 8 ч. 3 ст. 2 ЦПК закріплено забезпечення права на апеляційний перегляд справи в якості принципу цивільного судочинства. Також відповідно ч. 1 ст. 17 ЦПК учасники справи, а також особи, які не брали участі у справі, якщо суд вирішив питання про їхні права, свободи, інтереси та (або) обов'язки, мають право на апеляційний перегляд справи та у визначених законом випадках – на касаційне оскарження судового рішення. Доречність перегляду судового наказу тим чи іншим способом є складним теоретичним питанням, детальний аналіз якого виходить за межі предмета цього дослідження. Водночас, можна констатувати, що з точки зору проблеми формалізації норм права подібний приклад неузгодженості має значну актуальність.

Приклад 2 стосується зовнішньої узгодженості Цивільного процесуального кодексу. Відповідно до ч.ч. 1, 2 ст. 35 Цивільного кодексу, неповнолітня особа, яка є матір'ю або батьком дитини, має право на отримання повної цивільної дієздатності. Надання повної цивільної дієздатності здійснюється за рішенням органу опіки та піклування на підставі заяви заінтересованої особи за письмовою згодою батьків (усиновлювачів) або піклувальника. У разі відсутності такої згоди, повна цивільна дієздатність може бути надана за рішенням суду. Згідно з ч. 1 ст. 32 ЦК, неповнолітньою особою є особа віком від 14 до 18 років. Положення ст. 301 ЦПК є неузгодженими з описаними нормами ЦК, оскільки обмежують можливість звернення до суду таким особам віковим порогом – 16 років. Це створює ситуацію, коли відповідно до норм ЦК особи віком від 14 до 16 років мають матеріальне право на отримання повної цивільної дієздатності, але не мають процесуальних можливостей для реалізації цього права через недоліки формалізації відповідної норми в ЦПК. [17]

Оскільки Цивільний кодекс не є актом вищої юридичної сили щодо Цивільного процесуального кодексу і не має статусу спеціального акта для регулювання цивільно-процесуальних правовідносин, така ситуація не може бути вирішена шляхом застосування положень ЦК з використанням засобів подолання колізій. Цю проблему необхідно вирішувати виключно через вдосконалення формалізації відповідних норм.

Цей приклад також ілюструє те, що не у всіх випадках засоби подолання колізій здатні усунути їхні несприятливі наслідки. Такі колізії необхідно або не допускати, застосовуючи правила формалізації відповідних норм, або усувати їх (Щодо відмінності між усуненням і подоланням колізій як способами вирішення цієї проблеми, детальніше можна ознайомитись у джерелі 2, сторінки 397–407).

3. Правило термінологічної єдності.

Приклад 1. Відповідно до ст. 258 Цивільного процесуального кодексу України, ухвали постановляються, рішення ухвалюються, постанови приймаються, судовий наказ видається. Однак у формулюваннях інших норм ЦПК спостерігається використання різних термінів для позначення таких процесуальних дій суду. Наприклад, у ч. 1 ст. 259 щодо рішень та постанов використовується термін “ухвалюють”, тоді як у ч. 2 цієї ж статті – “приймаються”.

Приклад 2. У п. 12 ч. 3 ст. 2 ЦПК закріплено принцип цивільного судочинства, згідно з яким судові витрати відшкодовуються стороні, на користь якої ухвалено судові рішення. Термін «відшкодування судових витрат» також використовується в ч. 6 ст. 116, ст. 119, ч. 2 ст. 134, ч. 2 ст. 135 та інших. Однак у ч. 5 ст. 51 ця процесуальна дія суду позначена іншими словами — «компенсування».

Висновки. Формалізація норм права як складова юридичної техніки являє собою сукупність правил, дотримання яких забезпечує наділення права якостями формальної визначеності, до яких відносяться: правова визначеність, системність та ефективність. Вказані якості права є істотною мірою пов'язані між собою, частково обумовлюють одна одну, а частково зберігають відносну автономність.

Наведений приклад з аналізом позиції ЄСПЛ наочно ілюструє взаємообумовленість правової визначеності, системності та ефективності, як складових формальної визначеності. Саме тому правила формалізації норм права можуть мати лише умовний поділ на такі, що більшою мірою сприяють наділенню позитивного права тією чи іншою властивістю. Це пояснюється тим, що кожне правило, незважаючи на те, що переважно його спрямованість орієнтована на наділення позитивного права однією з окреслених якостей, одночасно забезпечує наділення його й іншими внаслідок описаних вище обставин.

Приклади невдалого дотримання правил формалізації норм права, таких як правило відповідності (нормативно-правовим актам вищої юридичної сили), узгодженості (з нормативно-правовими актами рівної юридичної сили), а також правило термінологічної єдності, ілюструють

цей взаємозв'язок. Аналіз наведених норм чинного Цивільного процесуального кодексу України підтверджує актуальність порушеного питання в обраній нами площині. Успішне застосування зазначених правил сприятиме досягненню вищого рівня правової визначеності, системності та ефективності позитивного права. На противагу недотримання призводить до дефектів нормотворчості, що негативно впливає на всі три властивості одночасно.

Таким чином, юридична техніка формалізації норм права, являючи собою сукупність правил наділення права якостями формальної вираженості, є дієвим методологічним інструментом в процесі нормотворчої діяльності. На прикладі такої властивості права, як системність, ми переконались в її практичній цінності. Питання юридичної техніки загалом та юридичної техніки формалізації зокрема заслуговують більшої наукової уваги та подальшої розробки. Це сприятиме підвищенню якості нормативно-правових актів, загальної ефективності правового регулювання та розвитку вітчизняної правової науки в актуальних напрямках.

СПИСОК ВИКОРИСТНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Адаסקалиця К.К. Юридична техніка та формалізація – системний підхід до визначення понять. Матеріали VI міжнародної конференції «Держава, регіони, підприємництво: інформаційні, суспільно-правові, соціально-економічні аспекти розвитку». 2024 URL: <https://conf.krok.edu.ua/SRE/SRE-2024/paper/view/2245> (дата звернення: 01.01.2025).
2. Погребняк С.П., Прийма С.В. Колізії у законодавстві. Загальна теорія права. Підручник. Під заг. ред. Петришина О.В. Харків: Право. 2021. 568 с.
3. Погребняк С. Про колізії в законодавстві. *Вісник Академії правових наук України*. № 1 (32). С. 26–33.
4. Case Steel and others v. the United Kingdom.
5. Угриновська О.І. (коментар до ст.170 ЦПК). Цивільний процесуальний кодекс України: Науково-практичний коментар. Вид. 3-тє, перероб. та доп. / За заг. ред. д.ю.н., професора, академіка Академії наук вищої школи України М.М. Ясинка. Київ: Алерта, 2023. 860 с.
6. Системність. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / Уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. 1728 с.
7. Рішення Конституційного Суду України від 9 липня 1998 року у Справі № 17/81-97, № 12-рп/98, № 1-1/98 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v012p710-98#Text> (дата звернення 02.01.2025).
8. Законодавство. Юридична енциклопедія: В 6 т. /Редкол.: Ю.С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. К.: «Укр. енцикл.», 1998. ISBN 966-7492-00-1.
9. Конституція України. База «Законодавство України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (дата звернення 02.01.2025).
10. Цивільний процесуальний кодекс України. База «Законодавство України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text> (дата звернення 02.01.2025).
11. Рішення Конституційного Суду України у справі № 3-9/2019(206/19) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v002p710-22#n2> (дата звернення 02.01.2025).
12. Закон України № 2147-VIII Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів. База «Законодавство України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2147-19#Text> (дата звернення 02.01.2025).
13. Коментар до ст. 9. Науково-практичний коментар. Цивільний процесуальний кодекс України. Заг. ред. Н. Голубева. Юрінком Інтер. 2021. Київ. 840 с.
14. Закон України “Про ратифікацію Європейської хартії регіональних мов або мов меншин”. База «Законодавство України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/802-15#Text> (дата звернення 06.01.2025).
15. Європейської хартії регіональних мов або мов меншин. База «Законодавство України». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_014#Text (дата звернення 02.01.2025).
16. Ухвала Касаційного Цивільного Суду Верховного Суду від 21.01.2019 р. у справі № 761/42431/17. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/79314354> (дата звернення 06.01.2025).
17. Цивільний кодекс України. База «Законодавство України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення 07.01.2025).